

ПРОСЬБА АБ ДЗЕЯННІ І МОЎНЫЯ СРОДКІ ЯЕ РЭАЛІЗАЦЫІ Ў БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ

В.Э. Зіманскі
Віцебск, ВДУ імя П.М. Машэрава

Існуючы ў сферы грамадскіх адносін, людзі вымушаны раз-пораз звяртацца з просьбай да іншых – для вырашэння тым праблем, з якімі яны не здольны справіцца самастойна. Пospех такога роду зваротаў і канчатковы вынік узаемянаў у значнай ступені залежыць ад таго, якім чынам ён выкажа свае просьбы, данясе да суразмоўніка думку пра неабходнасць іх рэалізацыі. Таму пры выказванні просьбы чалавек імкнецца аказаць на суразмоўніка маўленчае ўздзеянне, выкарыстоўвае агульнапрынятыя моўныя формулы, прытрымліваючыся, такім чынам, пэўнага маўленчага этыкету. Этыкет і маўленне, па меркаванні Н.І. Фарманаўскай, цесна злучаны паміж сабой. “Манера гаворкі, дазвол ці імкненне казаць адно і не казаць іншае, выбар моўных сродкаў... – усё гэта прыкметна ў нашых паўсядзённых маўленчых праявах” [1, с. 69]. Маўленчы этыкет “дае нам у рукі тыя моўныя багаці, якія назапасіліся ў кожным грамадстве для выражэння неканфліктнага, “звычайнага” стаўлення да людзей, а гэта значыць – адносіны добразычлівага” [1, с. 70]. Просьба як маўленчае дзеянне разглядаецца традыцыйна сярод формул маўленчага этыкету таму, што менавіта ў дадзеным дзеянні моўнік імкнецца не адыходзіць ад правіл ветлівасці, інакш ён рызыкуе не дасягнуць сваёй мэты. Каб дасягнуць жаданага з дапамогай просьбы, чалавек павінен быць ветлівым; пры гэтым у кожнай маўленчай сітуацыі трэба выбіраць найбольш дарэчны, прымальны выраз з мноства формаў, якімі забяспечыла нас мова.

У беларускай мове можна выдзеліць некалькі семантычных тыпаў выражэння просьбы: просьбы аб дзеянні, просьбы аб сумесным дзеянні, просьбы аб дазволе, просьба аб прабачэнні.

Мэта даследавання – выяўленне моўных сродкаў, якія актуалізуюць семантыку просьбы аб дзеянні, і вызначэнне іх функцыянальна-семантычных уласцівасцей.

Матэрыял і метады. У дадзеным артыкуле на матэрыяле твораў сучаснай беларускай літаратуры (2-я палова XX ст. – пач. XXI ст.) даследуецца прыватны семантычны тып падахвочвання – просьба аб дзеянні. У якасці асноўных выкарыстаны структурна-семантычны і апісальны метады аналізу.

Вынікі і іх абмеркаванне. *Просьба аб дзеянні.* Просьба аб дзеянні – гэта прыватны семантычны тып просьбы, пры якім выкананне дзеяння арыентавана на адрасата просьбы. Просьба аб дзеянні функцыянуе ў розных сферах зносін ва ўмовах міжасобаснай / групавой / масавай камунікацыі ў вуснай ці пісьмовай форме [2, с. 35]. У міжасобаснай / групавой камунікацыі адрасант і адрасат рэальныя; у сітуацыі масавай камунікацыі адрасант можа з’яўляцца як рэальным, так і віртуальным удзельнікам зносін, а адрасат абагульнены. Зварот да віртуальнага адрасата магчымы ў маналагічнай гаворцы моўніка.

Асноўным, універсальным моўным сродкам рэалізацыі просьбы аб дзеянні з’яўляюцца імператывыя формы дзеясловаў закончанага трывання ў 2 асобе адзіночнага ці множнага ліку. Просьбу аб дзеянні рэалізуюць канструкцыі з дзеясловамі *даваць, чакаць, слухаць, ісці* (часам з выкарыстаннем адмаўлення): *Давай яго сюды, што ты стаіш, як ёлупень. (М. Прохар. “Набліжэнне”). Чакайце, хлопцы, – сказаў Данька. – Бярыце вось. (У. Караткевіч. “Каласы пад сярпом тваім”). І звярнуўся да атрада: – Слухай мяне... Пойдзецца да іхніх сціратаў і памяркуецца, колькі ім трэба, каб за ноч не схавалі... Не звяртайце ўвагі, – нервова сказаў Сыракомля. – Я не хачу пакрыўдзіць пана Лізагуба. Ды пачакай ты са сваім подзвігам, Валера. Што мне рабіць? (М. Прохар. “Набліжэнне”). Прайдзіце сюды, дзяўчына. Тут ёсць месца строга для вас, – ізноў прарэзаўся голас гладкастрыжаннага. (А. Андрэеў. “Для каго ўзьходзіць сонца?”). Прыходзьце. Буду вас чакаць. Даўно не бачыла настолькі ўпэўненага ў сабе мужчыну. (А. Андрэеў “Апельсіны на асфальце”). Прыходзь заўтра ў рэдакцыю, – прапанаваў Юджын, – атрымаеш заданне. А там паглядзім. (А. Андрэеў. “Сярэдзінная тэрыторыя”). – Уладзімір Паўлавіч, ідзіце ў хату, пасядзіце, танцаваць жа не будзецца. (І. Шамякін “Злая зорка”).*

Паколькі просьба, выражаная імператывам, можа мець розныя адценні катэгарычнасці, імператывыя выказванні, якія рэалізуюць просьбу, часта дапаўняюцца формуламі ветлівасці. Яны надаюць самой просьбе мяккасць, а моўніку – упэўненнасць, што яму не будзе адмоўлена: *Пакажы мне, калі ласка, сваё левае запясе. (А. Андрэеў. “Сусвет не месца для самоты”). Добра, пацалуй мяне, маё кацянятка, – сказаў тата. (А. Гара. “Чорная дзірка”). – Томачка, дзіця маё, зрабі добрую справу: вазьмі шэфства над Барысам. Каб лішняе не выпіў, а то ён хлопец завадны. (І. Шамякін. “Злая зорка”). – Барысок, сыне мой, прашу цябе: не заводзься.*

Тут жа амаль усе незнаёмыя табе людзі. (І. Шамякін. “Злая зорка”). Старайцеся, хлопчыкі. Пакуль займеце кабінет у гэтым доме, лягчэй будзе абараняцца. (І.Шамякін “Злая зорка”).

Просьба аб сумесным дзеянні. Просьба аб сумесным дзеянні – гэта прыватны семантычны тып просьбы аб дзеянні, пры якім мяркуецца выкананне дзеяння адрасатам сумесна з адрасантам. Просьба аб сумесным дзеянні рэалізуецца ў розных сферах зносін у вуснай ці пісьмовай формах. Прычыны, якія падахвочваюць адрасанта звяртацца з просьбай аб сумесным дзеянні, могуць быць розныя: немагчымасць / нежаданне выканаць дзеянне самастойна; наяўнасць пэўных магчымасцяў / паўнамоцтваў, якія маглі б спрыяць выкананню дзеяння і г.д.

Універсальным моўным сродкам выражэння просьбы аб сумесным дзеянні ў беларускай мове з’яўляецца імператыву ў форме 2 асобы азіночнага ці множнага ліку, марфалагічная характарыстыка якой перадае асноўны сэнс дадзенага тыпу просьбы – звернутае “як да адной, так і да некалькіх асоб, у склад якіх уключаецца моўнік” [3, с. 57]: *Давай паспрабуем. Як табе такі варыянт: якім будзе голоўны завет чалавечай будучыні? (А. Казлоў. “Незламаныя свечка”). Давайце адзначым. Колькі вам спаўняецца? (А. Андрэеў. “Сярэдзінная тэрыторыя”). Бацька ўстаў: – Пойдзем, сыне. Буду табе ўсё наказваць. А вы заставайцеся тут, пан Адам. (У. Караткевіч. “Каласы пад сярпом тваім”). Хадзем, Янечка, хадзем, золатка. Гэта ж яны жартуюць. Гэта ж Алесь пажартаваў... (У. Караткевіч. “Каласы пад сярпом тваім”). Давайце прадоўжым знаёмства, каб мы ведалі і ставіліся адно да аднаго як члены дружнай сям’і. (І. Шамякін. “Сатанінскі тур”). Ядзя! Пайшлі са мной! Плюнь на гэту банду марадзёраў (І. Шамякін. “Сатанінскі тур”). – Паехалі, Лізавета Іванаўна. Бліжэй будзеш да сыноў. (І. Шамякін. “Злая зорка”).*

У арганізацыі просьбы аб дзеянні могуць (ва ўскоснай функцыі) выкарыстоўвацца пыталыныя канструкцыі, скіраваныя не на запыт інфармацыі, а на актуалізацыю некатэгарычнага падахвочвання. Гэта часцей за ўсё канструкцыі з пыталымі часціцамі “ці”, “хіба”: *Ці не хацеў бы ты са мной адпачыць у Егіце? (А. Гара. “Чорная дзірка”). Ці не хочаш ты, каб мы з табою ажаніліся і нарадзілі дзяцятка нам на асалоду? (А. Асташонак. “Жоўты колер беллага снегу”). Хіба ты хочаш, каб мы туды схадзілі? Там, казалі, небяспечна. (Тамсама).*

Заклучэнне. Такім чынам, просьба аб дзеянні з’яўляецца ўніверсальным самастойным тыпам падахвочвання, які актуалізуецца рознаўзроўневымі моўнымі сродкамі, выбар каторых залежыць ад асаблівасцей камунікатыўнай сітуацыі. Гэты від просьбы, набываючы экспрэсіўную афарбоўку, выкарыстоўваецца галоўным чынам у штодзённа-побывавай сферы.

Выкарыстаныя на розных моўных ўзроўнях (лексічным, марфалагічным, сінтаксічным), моўныя сродкі, якія ўдзельнічаюць у выражэнні просьбы аб дзеянні, маюць тыповую граматычную форму – дзеяслоў у форме 2 асобы азіночнага і множнага ліку загаднага ладу. Наяўнасць спецыфічных моўных сродкаў (памяншальна-ласкальных зваротаў і зваротаў з пыталымі часціцамі “ці”, “хіба”) дазваляе гаварыць пра адлюстраванне нацыянальна-культурных асаблівасцей маўленчых паводзін носьбітаў мовы пры рэалізацыі семантыкі просьбы аб дзеянні.

Спіс літаратуры

1. Формановская, Н.И. Способы выражения просьбы в русском языке (прагматический подход) / Н.И. Формановская // Русский язык за рубежом. – М., 1984. – № 6. – С. 67–72.
2. Романов, А.А. Семантическая структура высказываний – просьба / А.А. Романов // Семантика и прагматика синтаксических единств. – Калинин, 1981. – С. 34–46.
3. Белошাপкова, В.А. Выражение побуждения к совместному действию в русском языке / В.А. Белошاپкова, Ц. Саранцацрал // Русский язык за рубежом. – М., 1994. – № 4. – С. 55–59.

РЕЦЕПЦИЯ ФОЛЬКЛОРНО-МИФОЛОГИЧЕСКИХ ТРАДИЦИЙ В ПРОЗЕ РУССКИХ И БЕЛОРУССКИХ ПИСАТЕЛЕЙ ВТОРОЙ ПОЛОВИНЫ XX ВЕКА

*Е.В. Крикливец
Витебск, ВГУ имени П.М. Машерова*

В русской и белорусской прозе 1970-х–1980-х годов происходит активизация мифопоэтических архетипов, наблюдается синтез с элементами романтической, модернистской и постмодернистской эстетики. Мифологизм в творчестве русских и белорусских писателей второй половины XX века носит глубоко осознанный, рефлексивный характер, что обуславливает фи-